

Juryrapport

De jury is bijzonder verheugd dit jaar reeds voor de vijfde keer de Aleida Schot-prijs, bestemd voor de beste vertaling uit een van de Slavische literaturen, te mogen uitreiken. Verheugd niet alleen daarom, omdat met dit eerste lustrum de prijs een definitief, niet meer weg te denken element is geworden van de in het Nederlands vertaalde literatuur, maar ook omdat zowel kwantitatief als kwalitatief de vertalingen uit het Russisch en andere Slavische talen nog steeds een opgaande lijn vertonen. De jury wil niet zo ver gaan deze toename op het conto van de Aleida Schot-prijs te schrijven – er zijn, althans wat de hoeveelheid vertalingen betreft andere oorzaken te noemen, zoals de *glasnost* in de Sovjetunie – maar constateert wel dat het reservoir van goede vertalers bepaald niet is uitgeput, integendeel, alleen nog maar groter wordt. Met andere woorden: de tweejaarlijkse uitreiking van de Aleida Schot-prijs houdt geen gelijke tred met het toenemend aantal goede vertalers. Steeds meer vertalers verdienen de prijs, voor relatief steeds minder is hij weggelegd, steeds moeilijker wordt het voor de jury de beste vertaling te selecteren. Een prachtige ontwikkeling.

De afgelopen twee jaar hebben, wat Oost-Europa betreft, sterk in het teken gestaan van Gorbatsjovs politiek van *glasnost* en *perestrojka*. Voor de Sovjetunie heeft dit onder meer tot gevolg gehad dat er in korte tijd een enorme hoeveelheid literatuur is verschenen die jaren, vaak tientallen jaren verboden is geweest. We noemen onder andere de gedichtencyclus *Requiem* van Anna Achmatova, *Dokter Zjivago* van Boris Pasternak, de anti-utopische roman *Wij* van Jevgeni Zamjatin, het werk van Vladimir Nabokov. Een groot deel van deze literatuur was in het Westen reeds bekend, omdat het daar wel was uitgegeven en vertaald, een ander, kleiner deel, waaronder *Kinderen van de Arbat* van Anatoli Rybakov, trekt nu zowel in de Sovjetunie als in het Westen de aandacht.

Een van de schrijvers die door de *glasnost* volledig in ere zijn hersteld is Andrej Platonov, die leefde van 1899 tot 1951. Platonov, die in de Stalintijd nauwelijks meer iets kon publiceren en gedurende de laatste jaren van zijn leven als portier van het Schrijvershuis in zijn onderhoud voorzag, was al eerder gedeeltelijk gerehabiliteerd, maar zijn beste en meest controversiële werk werd tot voor kort door de Sovjetautoriteiten te gevaarlijk geacht. Tot dit beste werk behoren onder meer de roman *De bouwput*, in het Nederlands reeds verschenen in 1976 en, wat waarschijnlijk Platonovs belangrijkste werk kan worden genoemd, de roman *Tsjevengoer*.

Tsjevengoer, geschreven in 1929 en in het Russisch voor het eerst in Parijs gepubliceerd in 1972, is een heel bijzondere roman. Het basisgegeven is de opbouw van het communisme op het Russische platteland, maar dit gegeven wordt op een heel unieke manier uitgewerkt. Twee communisten, de melancholieke waarheidzoeker Dvanov en de Don Quijote-achtige houwdegen Kopjonkin, trekken op het paard Proletarenkracht over het Russische land en proberen met woorden en geweld de boeren te overtuigen van de zegeningen van het nieuwe systeem. In het stadje Tsjevengoer lijkt het communisme nabij. De idealistische leider van het stadje

heeft alle rijke inwoners over de kling gejaagd, de anderen weggestuurd en de stad opengesteld voor zogenaamde 'overigen', niets bezittende, aan geen enkele vaste woonplaats gebonden zwervende proletariërs, die nu geluk in collectief samenleven zullen kunnen vinden. Werken is niet nodig, gelooft men, want de zon is gemobiliseerd om eeuwig te werken en is tot wereldproletariër uitgeroepen. Werken is zelfs verkeerd, want menselijke arbeid levert schadelijke voorwerpen op, waardoor het vuur van de klassenstrijd zal worden aangewakkerd. Dvanov en Kopjonkin blijven een tijdlang in Tsjevengoer om de komst van het werkelijke communisme mee te maken en vooral Dvanov heeft mooie dromen over broederschap en het geluk dat de mensen voor eeuwig zal verbinden. Dan echter komt de herfst en de kou, de voedselvoorraden raken op en er gaat zelfs iemand dood. Het tot mislukken gedoemde experiment wordt definitief de grond ingeboord wanneer Tsjevengoer, dat een tijdlang zeer eigenmachtig de directieven van hogerhand had uitgevoerd, met geweld door het districtsbestuur tot de orde wordt geroepen.

Tsjevengoer is een satirische roman, maar tegelijkertijd een droefgeestig, melancholiek boek. Er wordt de spot gedreven met de communistische idealen, maar ook met de bureaucratie en de in onbegrijpelijke taal gestelde bureaucratische verordeningen die deze idealen tot iets onwezenlijks maakten. Deze vermenging van satire en melancholie die Platonovs stijl door de hele roman heen kenmerkt geeft het boek een beklemmende sfeer.

Tsjevengoer is vorig jaar in de Sovjetunie verschenen, bijna gelijktijdig met de Nederlandse vertaling ervan in ons land door Lourens Reedijk. Van deze vertaler had de jury al eerder werk onder ogen gekregen, in het bijzonder een aantal boeken van Viktor Astafjev, waaronder de voortreffelijk vertaalde roman *De keizervis*. Terwijl Astafjevs werk voornamelijk wat het lexicon betreft hoge eisen stelt aan de vertaler, moet de vertaler van *Tsjevengoer* een perfect gevoel hebben voor de stijleigenaardigheden van de roman, die vooral tot uiting komen in de bizarre woordcombinaties, merkwaardige vormen van beeldspraak en de, vaak verborgen, toespelingen op de communistische propagandaleuzen en directieven van de jaren twintig.

Na een uitvoerige vergelijking van vertaling en origineel is de jury tot het oordeel gekomen dat *Tsjevengoer* uitmuntend is vertaald. Over het algemeen is de vertaler dicht bij de oorspronkelijke tekst gebleven, maar nooit zo dicht dat er moeizaam of houterig Nederlands is ontstaan. Waar nodig neemt hij afstand van het origineel om het Nederlands dezelfde kracht te geven en in het Nederlands dezelfde sfeer te creëren als in het Russisch. Het beste lukt dit de vertaler in de poëtische natuurbeschrijvingen waar de roman vol mee staat.

Tegen middernacht hield het op met regenen en de hemel zweeg uitgeput. Een trieste zomerse duisternis bedekte het stille en lege, verschrikkelijke Tsjevengoer. (252)

De avondwolken hingen machteloos en uitgeput hoven de roerloze stad, al hun natte gevallen kracht was door het steppe-onkruid gebruikt om te groeien en

zich te vermenigvuldigen; de wind was samen met de regen naar beneden gekomen en lag langdurig ergens in het gras. (253)

Het was licht buiten; boven de verlaten aarde scheen midden aan de hemelwoestijn de maan met een verweesd en schuchter licht dat door de slaap en de stilte bijna zong. (329)

In de poëtische beschrijvingen, waarin veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de personificatie, het levend maken van een voorwerp of een abstract begrip, worden vaak toespelingen op de communistische leer verwerkt, zoals in de volgende passage over de laagsten der proletariërs, de overigen:

Overigen werden al op voorhand onbegaafd geboren: verstand en rijkdom aan gevoelens konden ze niet hebben omdat hun ouders hen niet hadden verwekt uit lichamelijke aandrang maar vanwege hun nachtelijke ellende en met de zwakheid van hun trieste potentie – dit was in een moment van gezamenlijke vergetelheid van twee verborgen en heimelijk op deze wereld levende mensen; als zij te openlijk en gelukkig leefden zouden de echte, als staatsburger ingeschreven mensen die in hun eigen huizen sliepen, hen vernietigd hebben. Verstand konden overigen ook niet hebben: verstand en wakkere zintuigen konden slechts in mensen voorkomen met een vrije lichaamsreserve en de warmte van een woning boven hun hoofd, maar de ouders van de overigen waren slechts de resten van een lichaam dat versleten was door zware arbeid en opgevreten door bijtend leed, verstand en hartelijke, gevoelige melancholie verdwenen als hogere kenmerken door gebrek aan rust en voeding. (284)

Een fraai ironisch stuk in de roman gaat over de reparatie van een dak in Tsjevengoer. Een van de bewoners is ziek geworden en omdat het dak van zijn huis vol gaten zit zodat regen en wind vrij spel hebben lijdt hij voortdurend kou. Hoewel er in Tsjevengoer uit principe niet wordt gewerkt, besluit men in dit geval een uitzondering te maken en het dak te repareren.

‘Ik zál die dauw, verdomd als het niet waar is!’ zei Gopner somber en ging naar buiten. Hij klom op het dak om naar de gaten te kijken waar de dauw doorheen kwam die de zieke Jakov Titytsj zo koud maakte.

Dvanov klauterde ook op het dak en hield zich vast aan de schoorsteen; het licht van de maan scheen koud op de vochtige daken die glinsterden van de eenzame dauw en in de steppe was het ellendig en angstig voor wie daar nu alleen moest blijven. Gopner zocht een hamer in het voorraadhok. Daarna haalde hij uit de smederij een bliksgaar en twee stroken oud blik en begon het dak te repareren. Beneden knipte Dvanoc het blik, sloeg spijkers recht en stak het materiaal naar boven waar Gopner zo hard zat te kloppen dat het door heel Tsjevengoer te horen was; dit was de eerste maal onder het communisme dat er hamerslagen klonken en dat er, behalve de zon, ook een mens begon te

werken. Tsjepoernyj was naar de steppe gegaan om te luisteren of Prokofi er nog niet aankwam, maar bij het horen van de hamerslagen keerde hij snel terug; de andere mensen van Tsjevengoer hielden het ook niet uit en kwamen verbaasd kijken hoe iemand zo ineens was gaan werken en waarom.

‘Word alsjeblieft niet bang,’ zei Tsjepoernyj tot hen allen. ‘Hij timmert niet voor zijn eigen voordeel of om er rijker van te worden: hij had niets om Jakov Titytsj cadeau te doen en daarom ging hij het dak boven diens hoofd oplappen, dat is toelaatbaar!’

‘Dat is toelaatbaar!’ herhaalden velen en ze stonden daar tot middernacht, tot Gopner van het dak kwam en verklaarde: ‘Nu lekt het niet meer.’ En alle overigen slaakten een zucht van voldoening omdat het nu niet meer lekte op Jakov Titytsj en hij rustig ziek kon zijn. (347-348)

De meergelaagdheid van Platonovs stijl, de voortdurende wisselingen van het ironisch-satirische naar het poëtische komen in de vertaling uitstekend tot hun recht. Een groot succes van de vertaling is dat deze, zonder concessies te doen aan de lezer, dat wil zeggen zonder de dikwijls niet gemakkelijke tekst van Platonov te expliciteren, de verstaanbaarheid en suggestieve kracht van het origineel in hoge mate benadert. Het is in het bijzonder daarom dat de jury Lourens Reedijk voordraagt voor de Aleida Schot-prijs 1989.